

BI A-P. 2. 3. 1/2-64

# หลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้น

[ชุดลอยปทุม อันดับ ๖๔]



พุทธทาสภิกขุ

## อุทิศนา

ลอยธรรมะมาลัย	ลงสู่โลกอันเบียดบีบ
แผ่ธรรมะรังษี	ตามพระพุทธรูปประสงค์ ฯ
มันหมายจะเสริมศาสน์	สถาปนโลกให้อยู่ยง
ปลอดภัยพินาศ, คง	เป็นโลกศุขสถาพร ฯ
หากแล้งพระธรรมญาณ	อันธพาลกลีบร
จะครองโลกเป็นอากร	ให้เลวลุสเตรัจฉาน ฯ
จะทุกข์ทนทั้งคืนวัน	พิฆาตกันบมีประมาณ
ด้วยเหตุอหังการ	เข้าครองโลกวิโยคธรรม ฯ
บรรษัทพระพุทธรองค์	จึงประสงค์ประกอบกรรม
ตามแนวพระธรรมนำ	ให้โลกผองผ่องพันภัย ฯ
เผยแผ่พระธรรมทาน	ให้ไพศาลพิชิตชัย
แปดหมื่นสี่พันนัย	อุทิศทั่วทั้งปถพี ฯ

พ.ท.

๒๕๒๓



# หลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้น

[ชุดลอยปทุม อันดับ ๖๔]

ท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ

บรรยายประจำวันเสาร์ ภาควิชาชบชา

ณ ตานหินโค้ง สวนโมกขพลาราม, อ.ไชยา

ครั้งที่ ๑, วันที่ ๓ เมษายน ๒๕๒๕

ศรัทธาบริจาคน

ของ

ครอบครัวโสธรวิทย์ สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา, ถวายท่านอาจารย์,

และอุทิศส่วนกุศลแก่ คุณแม่ทัน โสธรวิทย์

เนื่องในโอกาสครบรอบวันถึงแก่กรรมปีที่ ๕

วันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๘

พิมพ์ครั้งที่ ๑ จำนวน ๓,๕๐๐ เล่ม

๕ กรกฎาคม ๒๕๒๘

## มีโดยไม่ต้องเป็นของกู

ถ้าจะอยู่ ในโลกนี้ อย่างมีสุข  
อย่าประยุกต์ สิ่งทั้งผอง เป็นของฉัน  
มันจะสุข เผากระบาล ท่านทั้งวัน  
ต้องปล่อยมัน เป็นของมัน อย่าผันมา

เป็นของกู ในอำนาจ แห่งตัวกู  
มันจะดู วุ่นวาย คล้ายคนบ้า  
อย่างน้อยก็ เป็นนกเขา เข้าตำรา  
มันคือว่า “กู-ของ-กู” อยู่ร่ำไป

จะหามา มีไว้ ใชหรือกิน  
ตามระบิล อย่างอิมหน้า ก็ทำได้  
โดยไม่ต้อง มันหมาย ให้อะไรๆ  
ผูกยึดไว้ ว่า “ตัวกู” หรือ “ของกู”

พ. อ. ส. ส. ส.





# อนิเมทอน

การพิมพ์หนังสือ ชลธรรมะ อันเป็นธรรมทาน ในสมัย  
ที่โลกกำลังขาดแคลน ธรรมะอย่างอื่น เช่นหนังสือพิมพ์  
เนตุผล และกรรแกการอนิเมทอน, อนิเมทอน.

คำว่า "ธรรม" เมื่อแปลได้เป็น มีความหมาย มาก  
มาก นานาประการ, แต่ประการที่ สำคัญที่สุดนั้น ธรรมะ  
คือ หน้าที่ ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติ ให้ถูกต้องตามกฎ  
ของธรรมชาติ ทุกชั้นทุกตอน แห่งวิวัฒนาการ ของ เขา,  
เมื่อ ความมีชีวิตอยู่ อย่างสมบูรณ์ ทั้ง โดยส่วนตัว และ  
ส่วนรวม, หรือ ทั้ง โลก.

โลกขาดแคลนธรรมะ เพราะไม่รู้จักสิ่งนี้เสีย  
ถ้า ธรรมะอย่างถูกต้อง ดังที่กล่าวแล้ว เพราะคืออยุ  
ได้ด้อยลงไปใน ในระสอระออดอันเกิดจาก การประทุพ  
ผล ธรรมะ นั้นเอง. สัญชาติ กาลสมัยใดคน ย่อมชอบ  
ปฏิบัติระสอระออดนั้น และเจริญเติบโตขึ้น คนกระ-  
หัด มีสติปัญญา เป็นกาลีคนได้ ทั้งเมื่อ ทั้งตัว. มนุษย์กาลีคน  
ซึ่งมีสติปัญญา อันนั้นเรียกว่า มีแต่อย่างธรรมะ อื่นๆ ที่ไม่  
ดีแล้ว; แต่แต่ให้ มีเหนือ สมนอก กาลีคน ให้ได้มีด้วย  
ตลอดกาล เป็นพวกแล้ว. เขาเห็นว่า หน้าที่ ของเขา มีอยู่  
เพียง แต่ เขาเหนือ สมนอก ความต้อง การของ กาลีคนเท่านั้น.

โลกส่วนใหญ่นี้ กำลังตกอยู่ในสภาพเช่นนี้ จึง







เขา สัตว์ หู ลมูก ลิ้น กาย ใจ สำนวนนี้มาจากไหน เพื่อให้เห็น  
 ฐูลึกซึ้ง ทั้งยังชวน ๑ อย่าง ถูกต้องตามที่เป็นจริง เพื่อให้เห็นชัดอยู่ดี  
 ๑ อย่าง สอนสั่ง ให้ใช้ มี ท หู ลมูก ลิ้น กาย ใจ สำนวนนี้ได้เป็นที่  
 ชื่อ ๑ นี้เขาตกเป็นทาสของกบิลส คนใจชั่วไม่ซื่อ ไม่ซื่อในที่  
 เป็นกันอยู่ โดยมากในโลกนี้จริงซื่อ ซื่อ ทำด้วยขาด ขจรนะ.  
 เขามองด้วยตาของเขาเองไม่ได้ ก็จริง แต่เขาสามารถควบคุม  
 ท หู ลมูก ลิ้น กาย ใจ ๑ นี้ สัมผัสได้โลก แต่ในลักษณะนี้  
จะไม่มีพิษเป็นภัยแก่เราได้ โดยอาศัยธรรมะ นั่นเอง. ที่  
 คนในโลก ทำได้เช่นนี้ โลกนี้ ก็เป็น โลกที่สงบงาม อยู่อยู่  
 สด หรือเป็น โลกของ พระศรีอารยเมตไตรย ที่นั่นมีทั้ง สัตว์  
 กอมนี เขาเป็น โลก ที่ ดีมีสุข ไป ด้วย ธรรม.

ทางรอด ของ โลก นี้จริงซื่อ มีอยู่ ทางเดียว นั้น ก็เท่านั้น  
 คือ เดินไปทาง ๑ ธรรม. การซื่อในที่นี้ ทุกคน ได้เดินไปทาง  
 ทาง ๑ ธรรม ย่อมเป็นกุศลอันใหญ่หลวง และสุข สุข. พอได้  
 การหลุด การพ้น พ้นพ้น ๑ ธรรมะ นั้น เราย่อมหวัง ได้ สวรรค์ ประ  
 โยชน์ เต็ม ตามความประพฤติ สด ทั้ง แก่ ผู้ที่ สด สด สด แล้ว และ  
 ผู้ที่ สด สด สด อยู่ โดยทุก แห่ง ทุก มุม เกือบ. ห้าม เล้า ของ คน  
 ไม่หาก สกีสนี้ มี ดี อยู่ เป็น ๑ อย่าง ยี่.

พุทธทาส อิมพริตติ

โลกขพพดาราม, เชียง



## หลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้น

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

[คำปรารภ]

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชา ในวันนี้เป็น  
การบรรยายครั้งแรกสุดของภาคนี้. ในโอกาสนี้ ก็เป็นการเปลี่ยนชุด  
ของการบรรยาย จึงแจ้งให้ท่านทั้งหลายทราบว่า เรากำลังเปลี่ยนชุด  
ของการบรรยาย จากชุดมาฆบูชามาเป็นชุดวิสาขบูชา เปลี่ยนอย่างไร  
นั้นมันก็แล้วแต่ความเหมาะสม, หรือความเห็นสมควรในครั้งที่แล้ว ๆ มา  
ท่านทั้งหลายก็สังเกตเห็นได้เอง ว่ามีการบรรยายเป็นชุด ภาคหนึ่ง  
โดยมากมีการบรรยาย ๑๓ ครั้ง, แล้วก็บรรยายติดต่อกัน, ติดต่อกัน  
จนครบชุดทั้ง ๑๓ ครั้ง, ส่วนภาคนี้ จะไม่ทำอย่างนั้น คือ จะบรรยาย

เป็นเรื่องปกิณกะเฉพาะครั้ง; สังเกตเห็นว่า การบรรยายเป็นชุกยวานั้น ชลุกชลัก และบางครั้งเมื่อมีคนเข้ามาแทรกแซง, เขาไม่เคยฟังมาตั้งแต่ก่อนต้น ๆ เราต้องย้อนกลับไปหุกก่อนต้น ๆ กันใหม่ให้เขาฟังดู, ถ้าจะหุกต่อไปตามลำดับของเรื่องในชุกนั้น เขาก็ฟังไม่ดู. นี่เป็นเหตุให้ยกไปยกมา.

ทั้งการบรรยายติดต่อกันเป็นชุกยว แล้วเรื่องก็ยาก ทั้งสืบกว่าครั้งนั้น มันหนักอึ้งไปหมด ทั้งผู้พูดและผู้ฟัง; ผู้พูดก็ต้องเลือกให้เรื่องมันติดต่อกัน เพราะมันเคยทำมาจนเป็นปกติแล้วว่า คำบรรยายเหล่านี้จะพิมพ์ขึ้นเป็นหนังสือ. ฉะนั้นการบรรยายก็ต้องหุกไปให้เรียบร้อย เหมาะสำหรับจะพิมพ์เป็นเล่มหนังสือ, มันก็ต้องระมัดระวังมาก, มันก็เป็นการหนักมากสำหรับผู้บรรยาย ผู้ฟังก็หนัก ก็ว่าจะต้องฟังให้มันติดต่อกันไป มิฉะนั้นมันก็จะฟังไม่ค่อยดู, ถ้าลืมเรื่องต้น ๆ เสีย การฟังเรื่องต่อไปมันก็ฟังไม่ได้.

เราก็ได้พบกับภาระข้อนี้มาพอสมควรแล้ว ฉะนั้นจึงเปลี่ยนเสียบ้าง คือหุกเฉพาะเรื่อง ๆ คราวละเรื่อง; ผู้พูดก็หุกสะดวก นึกอะไรออกก็หุกเฉพาะคราว ผู้ฟังก็เหมือนกับฟังเรื่องเดียวจบ ครั้งเดียวจบ ไม่ใช่เรื่องยาว มันก็ง่ายกว่า และการหุกเฉพาะครั้งโดยละเอียดอย่างนี้. ขอให้ถือว่า เป็นการหุกที่ช่วยให้เข้าใจเรื่องบางเรื่องหรือคำบางคำ ที่หุกมาแล้วแต่ก่อน ครั่งก่อน ๆ โน้น, หรือว่าเรื่องบางเรื่องที่ทำนจำไว้ใค้อยู่ในใจ ยังไม่แจ่มแจ้งชัดเจน ก็จะได้ฟังเฉพาะเรื่อง

เฉพาะคำ ให้แจ่มแจ้งชัดเจน นี้ก็มีประโยชน์ดี อาตมามองเห็นประโยชน์อันนี้ จึงคิดว่า ในบางคราว เราพูดเรื่องเบ็ดเตล็ดเฉพาะเรื่องเฉพาะข้อ จบในคราวเดียวกัน ก็จะเป็นการดีเหมือนกัน.

สำหรับคำบรรยายชุกวิสาขบูชา<sup>๕</sup> จะเรียกรวมๆกัน ว่า *ปกิณคธรรมบรรยาย* คือบรรยายธรรมะเบ็ดเตล็ด, เบ็ดเตล็ดก็หมายความว่า เป็นเรื่องๆไป ไม่ใช่เรื่องยาว ไม่ใช่เรื่องติดต่อกัน ส่วนหัวข้อย่อยเฉพาะในวันนี้ ในครั้งที่หนึ่ง ที่มีหัวข้อว่า "หลุดพ้นเสียจาก ความหลุดพ้น," หลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้น. บางคนคงจะงงแล้วก็ได้ แล้วไม่รู้ ว่าหลุดพ้นอะไรกัน หลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้น มันก็ไม่ใช่เรื่องที่ย่าย อยู่เหมือนกัน ; แต่ถ้าเข้าใจเรื่อง<sup>๕</sup> เรื่อง ความหลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้นนี้ จะเข้าใจธรรมะย้อนหลังได้อย่างมากทีเดียว. ขอให้สนใจฟังให้ดี ถ้ายังงงๆ อยู่ว่าหลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้น ; บางคนจะนึกว่าบ้าแล้วก็ได้ พูดว่าหลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้น เพราะว่าทุกคนมันก็ต้องการความหลุดพ้น, กำลังมุ่งหมายความหลุดพ้น แล้วก็บอกว่าให้หลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้น ฟังคุณมันก็คล้ายกับบ้าจริงๆเหมือนกัน แต่ขอให้ท่านฟังไปก่อนว่า มันเป็นอย่างไร.



## เรื่องความหลุดพ้นเป็นหัวใจของพุทธศาสนา

ข้อนี้ เกี่ยวกับหลักของพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ซึ่งได้บอกมาแล้วว่า แม้จะเป็นการบรรยายครั้งเดียว ก็จะช่วยให้เข้าใจพระพุทธศาสนา ที่เคยได้ยินได้ฟังมามากมายแล้วนั้น ให้ชัดเจนแจ่มแจ้งอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเจาะจงลงไปเฉพาะเรื่อง หรือเฉพาะคำ; เช่น เฉพาะ เรื่องความหลุดพ้น หรือ เฉพาะคำ คำพูดที่ว่า “ความหลุดพ้น” ก็ได้เหมือนกัน.

ขอเตือนให้ทราบ คือให้นักชนมาใหม่ ๆ เราเคยพูดกันมาก็ครั้งแล้ว ว่า พระพุทธศาสนานี้มีหัวใจเป็นความหลุดพ้น พรหมจรรย์ทั้งหมดในพระพุทธศาสนา นี้ มีความหลุดพ้นเป็นแก่นสาร, หรือว่า ธรรมะทั้งหมดนี้ไปจบอยู่ที่ความหลุดพ้น; ฉะนั้นความหลุดพ้นก็เป็นเรื่องหัวใจของพระพุทธศาสนา. นี่เป็นหลักที่เรา รู้กันอยู่ ได้ยินได้ฟังกันอยู่ แต่จะเข้าใจถึงที่สุดหรือไม่ นั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง.

พระพุทธเจ้าตรัสเปรียบว่า พรหมจรรย์นี้มี วิมุตติ เป็นรส, เป็นสิ่งที่จะได้รับ เหมือนกับว่า น้ำทะเล

ทั้งหมดมีความเค็มเป็นรส ; เปรียบเหมือนกับพรหมจรรย์นี้มี  
 วิมุติ คือความหลุดพ้นนั้นเป็นรส. ถ้ามีความติดอยู่ที่ไหน  
 ก็หมายความว่า ไม่ได้รับผล ไม่ได้รับผลที่ถูกต้อง อันเป็น  
 ผลของพรหมจรรย์นี้ ; ต้องได้รับผลเป็นความหลุดพ้น จึง  
 จะได้รับผลของพรหมจรรย์นี้.

เพราะฉะนั้น คำว่า “หลุดพ้น” ก็เป็นเรื่องสำคัญ,  
 เป็นเรื่องสำคัญ ขอให้เข้าใจให้ถี่ ว่าเรื่อง ความหลุดพ้น  
 เป็นเรื่องสำคัญที่สุดของพุทธศาสนา ในฐานะที่เป็นผล  
 ถ้าเป็นความรู้ เราก็อธิษฐานเรื่องความหลุดพ้น ถ้าเป็น  
 การปฏิบัติ เราก็ปฏิบัติกันเพื่อความหลุดพ้น ถ้าเป็นผล  
 ที่ได้รับ เราก็ได้รับเป็นความหลุดพ้น, อะไร ๆ จึงเป็นไป  
 เพื่อความหลุดพ้น.

### เปรียบเทียบความหลุดพ้นของศาสนาอื่น ๆ บ้าง.

เดี๋ยวนี้พูดกันถึงความหลุดพ้น ในฐานะที่เป็นผล  
 ของการปฏิบัติ คือเป็นรส, หรือคำ, อานิสงส์ของพรหมจรรย์  
 ซึ่งจะได้พูดกันให้ละเอียดยิ่งขึ้นไป ว่า ความหลุดพ้นนั้นเป็น  
 อย่างไร เรื่องนี้สำคัญอยู่มากในส่วนลึก, ขอพูดเสียเลยว่า

พุทธศาสนาของเรา มีวิธีกับทุกข์เหมือนกับศาสนาอื่น ๆ คืออาตมาอยากจะพูดออกไปตามความรู้สึกละ และขอร้องให้ท่านทั้งหลายกิดคือกิดตามว่า; ศาสนาทั้งหลาย มีพระศาสดาแห่งศาสนานั้น ๆ ศาสดานั้น ๆ เป็นเพียงปากของพระเจ้าอันสูงสุด สิ่งสูงสุดสิ่งเดียวคือ พระเจ้า. อยู่ที่ไหน? รูปร่างหน้าตาอย่างไร? ก็อย่าเพิ่งพูดเลย พูดไปก็ฟังไม่ถูกอีกเหมือนกัน; แต่เป็นที่ยอมรับได้ว่า มันมีสิ่งสูงสุด. ในศาสนาอื่น ๆ เขาเรียกว่าพระเจ้า; เป็นผู้สร้าง, เป็นผู้ควบคุม, เป็นผู้ทำลาย, เป็นผู้คอยดูแล อยู่ในที่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง. เขาเรียกว่าพระเจ้า เป็นสิ่งสูงสุด.

ส่วนใน ศาสนาพุทธเรา ไม่มีคำว่าพระเจ้า แต่เราก็มียิ่งสูงสุดนะ. ข้อนี้ต้องเข้าใจ อย่าไปโง่; อย่าไปโง่ให้เขาโง่นะ, แม้ว่าในพุทธศาสนาไม่มีพระเจ้า, แต่พุทธศาสนาก็มีสิ่งสูงสุด ที่ทำให้สิ่งต่างๆ เกิดขึ้นมา; แล้วก็ควบคุมสิ่งต่างๆ อยู่, แล้วก็ทำลายสิ่งต่างๆ เป็นยุคเป็นคราวตามยุคที่ควรจะทำลายเสีย, แล้วสิ่งสูงสุดนั้นก็คอยดูแลควบคุมอยู่ ในที่ทุกหนทุกแห่ง และตลอดกาลนิรันดร์นั้น มันมีสิ่งสูงสุดที่ทำหน้าที่เหมือนกันอยู่, ระวังให้ดี, แต่เขา



เรียกว่าพระเจ้า เราไม่เรียกว่าพระเจ้า, เราเรียกว่าพระ-  
ธรรม.

พระธรรมคำนี้มีความหมายพิเศษ ท่านต้องนึกถึง  
ข้อที่ว่า : พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า พระพุทธเจ้าทุก ๆ  
พระองค์เคารพพระธรรม. พระธรรมไหนเล่า ที่พระพุทธ-  
เจ้าก็เคารพ? ถ้าเราจะนึกถึงคำตรัสอย่างอื่นอีกว่า : ตถาคต  
จะเกิดขึ้นก็ดี, ตถาคตจะไม่เกิดขึ้นก็ดี ฐิตา ว สา ธาตุ-  
—ธรรมธาตุนั้นมันตั้งอยู่แล้ว. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ธรรม-  
ธาตุที่เป็นกฎแห่ง อิทัปปัจจยตา ระบุสิ่งนั้นเป็นหลักสำคัญ  
ที่สุด ว่ามีอยู่แล้ว : หรือจะแจกออกเป็น อนิจจัง ทุกขัง  
อนัตตา ก็ได้เหมือนกัน, หรือจะแจกออกเป็น อริยสัจ ๔  
ก็ได้เหมือนกัน, จะแจกเป็นปฏิจจสมุปบาท ก็ได้เหมือนกัน  
แต่ที่จะเหมาะสมที่สุดแล้ว ควรจะเรียกว่า กฎแห่งอิทัป-  
ปัจจยตา.

กฎนี้มันสร้างสิ่งต่าง ๆ เหมือนที่พระเจ้าสร้าง,  
กฎนี้ควบคุมสิ่งต่าง ๆ เหมือนที่พระเจ้าควบคุม, แล้วกฎนี้  
อิทัปปัจจยตานั้นจะทำลายสิ่งที่ควรจะถูกทำลาย เป็นบางครั้ง  
บางคราว. สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามกฎของ อิทัปปัจจยตา,

มีกฎอิทัปปัจจยตา ควบคุมดูแลอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่ง ทุกเวลา ทุกสถานที่. นี่เหมือนกันเดียวกับพระเจ้าโดยหน้าที่; แต่เราเรียกว่า พระธรรม.

พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระองค์ก็เคารพพระธรรม, พระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตก็เคารพพระธรรม, พระพุทธเจ้าทั้งหลายในอนาคตก็เคารพพระธรรม, พระพุทธเจ้าในปัจจุบันก็เคารพพระธรรม; ฉะนั้นพระธรรมเป็นสิ่งสูงสุด ที่แม้แต่พระพุทธเจ้าก็เคารพ.

เมื่อเอาพระธรรมนี้มาเปรียบกับพระพุทธเจ้า; ท่านก็ตรัสว่า ธรรมที่ตรัสรู้แล้ว นำมาสอน, แล้วที่สาวกทั้งหลายพากันปฏิบัติตามอยู่ คือ พระธรรมนั้นแหละ. พระธรรมที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้วนำมาสอน แล้วสาวกนำมาปฏิบัติกันอยู่, พระธรรมนั้นแหละตถาคตก็เคารพ; หมายความว่า มันเป็นหลักความจริง, เป็นกฎความจริง ที่เด็ดขาดเฉียบขาดตายตัว. สิ่งทั้งปวงจะต้องเป็นไปตามกฎนั้น; ฉะนั้นพระพุทธเจ้าก็เคารพพระธรรม, เราเรียกว่า พระธรรมเป็นสิ่งสูงสุดอย่างนี้. ฝ่ายโน้นเขาก็มีพระเจ้าเป็นสิ่งสูงสุด.

เมื่อตะกัฟุตว่า สิ่งสูงสุดมีเพียงสิ่งเดียว ก็ถูก; ก็  
มันมีสิ่งที่ทำหน้าที่อย่างนั้นเพียงสิ่งเดียว แต่เรียกชื่อ  
ต่างๆ กัน. เขาเรียกชื่ออย่างไร ก็ตามใจเขา, เราเรียกชื่อ  
อย่างนี้ ก็ต้องตามใจเราบ้าง, แล้วเราต้องไม่ทะเลาะวิวาท  
หรือคู้คู้กัน เพราะเรียกชื่อต่างกัน, พวกหนึ่งจะหา  
ว่า พวกนี้ไม่มีพระเจ้า, พวกนี้เด็กๆ ไม่มีสาระอะไร. นี่  
พวกนี้ก็เหมือนกับว่าเรามีกฎของธรรม, เราไม่มีพระเจ้า. มี  
พระเจ้านั่นแหละ เป็นเด็กๆ, เป็นเรื่องของเด็กๆ. เรา  
ก็ไม่มีพระเจ้า; ถ้าอย่างนี้เราก็ได้ทะเลาะกัน แล้วก็ทำลาย  
ล้างกัน, แล้วก็ไม่มีใครจะอยู่เป็นผาสุกได้.

ฉะนั้น เขาเป็นเสียว่า สิ่งสูงสุดของทุกสิ่ง ทั้ง  
กาลนิรันดร, ทั้งจักรวาล, มันมีอยู่สิ่งหนึ่งแหละ แล้วแต่  
ใครจะเรียกว่าอะไร. ในที่นี้เราจะยอมเรียก โดยภาษาคน  
โดยสมมติว่าพระเจ้า. เราเอาพระธรรมของเราไปให้  
เรียกชื่อว่า พระเจ้ากับเขาด้วยก็ได้, เพื่อจะให้พูดกันง่ายๆ ทั้ง  
โลกที่เดียว ทั้งทั้งโลกว่า โอ้, มันมีพระเจ้าคือสิ่งสูงสุด.



## สำรวจจุดสูงสุดของฝ่ายพุทธกับฝ่ายอื่นด้วย.

คำว่า พระเจ้านั้น ขอให้ยึดถือความหมายตรงที่ว่า มั่นสูงสุดที่ทุกคนจะต้องเชื่อฟัง. นั่นแหละสำคัญ จะเรียกว่าพระเจ้าหรือพระธรรม นั้นเป็นคำเรียก; แต่ความหมายอยู่ที่สูงสุด, สูงสุดที่ไม่มีใครเสมอ, สูงสุดที่จะควบคุมบังคับสิ่งทั้งหลายทั้งปวง. มนุษย์ก็มีพระเจ้า อยู่ใต้อำนาจของสิ่งสูงสุด, ให้เป็นเทวดา เป็นพรหมชั้นสูงสุด, มันก็อยู่ใต้อำนาจของพระเจ้า : คือสิ่งสูงสุดจะบังคับสิ่งเหล่านั้นได้, ให้ต่ำลงไปถึงสัตว์เทวเจ้านาน, สัตว์เทวเจ้านานไม่รู้หนังสือ ไม่ได้ยิน ไม่ได้ฟัง ไม่ได้เล่าเรียน ไม่ได้พูดจา ไม่ได้พูดจาอะไรเลย; แต่สัตว์เทวเจ้านานมันก็ต้องมีความรู้สึก ว่ามีสิ่งสูงสุด ที่มันกลัว ที่มันก็กลัว มันรู้จักได้เท่าไร มันก็กลัวได้เท่านั้น. สัตว์เทวเจ้านานอาจจะเห็นมนุษย์เป็นพระเจ้านี้ก็ได้, หรือบางทีมันอาจจะคิดเล่นนั้นไปว่า; มันมีสิ่งสูงสุดที่เราต้องยอมแพ้ ที่เราต้องยอมกลัว ที่เราต้องวิงหนี แม้แต่สัตว์เทวเจ้านานมันก็เกิดความรู้สึกได้เองว่า มีสิ่งสูงสุดที่เราจะต้องกลัว จะต้องเชื่อฟัง.

ที่อยากจะพูดให้ต่ำลงไปอีก ใครจะหาว่าโง่ก็ตามใจ. อนาคตาคิกว่า แม้แต่ต้นไม้ ต้นไม้ที่มีชีวิตนี้ มันก็รู้สึกว่ามีสิ่งสูงสุด ซึ่งมันต้องเชื่อฟัง. ฉะนั้นต้นไม้ทั้งหลายมันก็เชื่อฟังกฎของธรรมชาติ : ที่จะหาอาหารอย่างนั้น, หาแสงแดดอย่างนั้น, ต่อต้านอย่างนั้นต่อต้านอย่างนั้น, ต้นไม้จึงจะรอดชีวิตอยู่ได้. หมายความว่าต้นไม้มันก็ยอมรับว่า, มีสิ่งสูงสุดที่มันจะต้องทำตาม; ฉะนั้นมันจึงได้ทำตาม. มันรอดชีวิตอยู่ได้, ความรู้สึกของต้นไม้ มันก็ต้องรู้สึกว่ามีสิ่งสูงสุด. แต่สิ่งสูงสุดเหล่านั้นมันจะเท่ากันไม่ได้.

สิ่งสูงสุดของต้นไม้ มันก็เป็นไปตามประสาต้นไม้ สิ่งสูงสุดของสัตว์เทรัจฉาน ก็ต้องเป็นไปตามระดับของสัตว์เทรัจฉาน, สิ่งสูงสุดของมนุษย์ ก็ต้องเป็นระดับความรู้สึกของมนุษย์, ของเทวดา ของพรหมอะไร มันก็ต้องไปตามความรู้สึกของพวกเขาเหล่านั้น, รวมความว่า มันมีความรู้สึกว่ามีสิ่งสูงสุด.

สิ่งสูงสุดนั้น แม้จะมีหลายระดับ มันก็มีความหมายอย่างเดียวกันคือ สูงสุดจนใครๆ ต้องเชื่อฟัง ที่เราเรียกว่า มีพระเจ้าองค์เดียวกัน; ถ้าไม่ชอบพูดว่าพระเจ้า

ก็ต้องพูดว่ามีสิ่งสูงสุดสิ่งเดียวกัน. เราก็ไม่ต้องทะเลาะกัน  
ในเรื่องสิ่งสูงสุด.

พระศาสดาทั้งหลาย ของศาสนาทุกศาสนาในโลก  
นี้เป็นเพียงปากเท่านั้น. อย่าเป็นให้มากกว่านั้น, เป็น  
เพียงปาก คือ ปากสำหรับพูดแทนพระเจ้า หรือแทน  
สิ่งสูงสุด. พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสไปตามที่ท่านตรัสรู้  
คือท่านรู้จักสิ่งสูงสุดอย่างไร แล้วท่านบอกให้ฟัง, พระเยซู  
ก็พูดตามที่พระเจ้าต้องการให้พูด, พระมุฮัมหมัด ก็พูดตาม  
พระอัลเลาะห์ต้องการให้พูด. ถึงแม้ว่าศาสนาอื่น ๆ ใน  
อินเดีย เขาก็มีศาสนาที่พูดตามแบบฉบับของเขา, แม้นัก-  
ปราชญ์อย่างเหลาจื๊อ, อย่างขงจื๊ออย่างนี้ ก็เป็นปากของพระ-  
เจ้าด้วยเหมือนกัน, เพราะว่าเขาพูดสิ่งที่มีประโยชน์ ตรง  
ตามหลักของพระเจ้า, เมื่อคนปฏิบัติตามแล้วก็มีความสุข.  
จะเป็นเหลาจื๊อ, ขงจื๊อ, หรือจะเป็นศาสนาพวกกรีก, พวก  
อะไรก็สุดแท้ ก็เป็นปากทั้งนั้นแหละ. แล้วก็พูดด้วยกัน  
ทั้งนั้นแหละ. ปากทุกปากพูดด้วยกันทั้งนั้น, แล้วนำหัว  
ที่ว่า ปากทุกปากนี้พูดตรงกันเลย, พูดสิ่งเดียวกันเลย,  
พูดว่า ถ้าจะให้โลกนี้มีความสุข ต้องกำจัดความเห็น  
แก่ตัว.



ฉะนั้น ขอให้ไปสำรวจดู ในคำสอนของลัทธิศาสนาไหน : พุทธ คริสต์ อิสลาม พราหมณ์ ซิกข์ ฮินดู จีน กรีก อะไรก็ตาม จะมีใจความสำคัญอยู่ข้อหนึ่งว่า ต้องไม่เห็นแก่ตัว, เราต้องอยู่กันอย่างไม่เห็นแก่ตัว. นี้เรียกว่า ปากทุกปากเหมือนกันหมด พุทว่าไม่เห็นแก่ตัว. ที่ปากทุกปากพูดเหมือนกันหมด คือ ความไม่เห็นแก่ตัว นี้จะช่วยโลกได้.

พอมาถึงขั้นที่ว่า ไม่เห็นแก่ตัวนั้นทำอะไร, ทำอย่างไรเรียกว่าไม่เห็นแก่ตัว. ตอนนี้ปากแต่ละปากจะพูดไม่เหมือนกันแล้ว; อย่างพุทธศาสนาก็จะพูดย่าง, ศาสนาคริสเตียนอิสลามก็จะพูดไปอย่าง, แต่ละอย่าง ละอย่าง เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว, ตอนนี้จะพูดไม่เหมือนกัน.

ทำไมพูดไม่เหมือนกันเล่า? เพราะว่าผู้ฟังมันไม่เหมือนกัน, เวลาก็ไม่เหมือนกัน, สถานที่ก็ไม่เหมือนกัน; เช่น ศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลามนี้ เกิดคนละถิ่นคนละที่. ที่นั้น ๆ ประชาชนเขาเป็นอย่างนั้น, มีวัฒนธรรมอย่างนั้น, มีนิสัยใจคออย่างนั้น มันก็ต่างกันซิ, แล้วเวลาก็ห่างกันตั้ง ๕๐๐ ปี — ๕๐๐ ปี — ๕๐๐ ปี โดยประมาณนี้ จะ

พูดเหมือนกันได้อย่างไร; แต่พูดให้เหมาะกับเวลา, ให้  
 เหมาะกับสถานที่ ที่ในหมู่ชนที่ยึดถือวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง  
 ก็ต้องพูดให้เข้ากับวัฒนธรรมอย่างนั้น. หรือว่า ในประเทศ  
 หนึ่งก็มีวัฒนธรรมหลายสายหลายสาขา ก็ต้องพูดให้  
 เหมาะแก่วัฒนธรรมแต่ละสาขา.

อย่างพระเยซูพูดกับผีที่เชื่อถือในพระเจ้ามาแต่ก่อน  
 ก่อนพระเยซู, พระเยซูก็พูดอย่างมีพระเจ้า เชื่อพระเจ้า เคารพ  
 พระเจ้า ฟังพระเจ้า อ้อนวอนพระเจ้า ทำตามพระเจ้า  
 แล้วก็ทำลายความเห็นแก่ตัวได้. นี่เอาความเชื่อขึ้นมา  
 เป็นสรณะ, เชื่อพระเจ้าจนไม่ต้องเห็นแก่ตัว จนไม่อาจ  
 จะเห็นแก่ตัว. ฉะนั้น วิธีทำลายความเห็นแก่ตัวมันก็  
 ต่างออกไป.

### แต่ละศาสนาทำลายความเห็นแก่ตัวต่างกัน.

สำหรับศาสนาที่เขามีพระเจ้า; จะเป็นศาสนา  
 คริสเตียน อิสลาม ศาสนาซิกข์ ศาสนาฮินดูบางแขนง,  
 เขามีพระเจ้า ทำตามพระเจ้า, แล้วก็หมดความเห็นแก่ตัว  
 บางทีก็แบ่งแยกไปว่า ความเห็นแก่ตัวอย่างนี้, แล้วไปมี

ตัวอย่างอื่นที่สูงสุด ที่ไม่เปลี่ยนแปลง อย่างนั้นก็มี, แต่ฉัน  
ไม่ใช่เรื่องสำคัญ. เรื่องสำคัญตรงที่ว่า คนอย่าเห็นแก่  
ตัว, แล้วคนก็จะไม่เบียดเบียนกัน, แล้วคนก็จะอยู่กัน  
เป็นผาสูก.

ที่นี้พุทธศาสนาไม่มีพระเจ้าอย่างนั้น, ถ้าจะไม่  
ให้เห็นแก่ตัวจะต้องทำอะไร? พวกนี้ใช้ปัญญา : ใช้  
ปัญญามองดู, มองดู พิจารณาดู; เห็นโทษว่า โอ้, ถ้าเห็น  
แก่ตัวแล้วมันฆ่าฟันกันตายหมด, เราเกลียดกลัวความเห็น  
แก่ตัว, อย่ามีความเห็นแก่ตัว, นี้ก็ระดับหนึ่ง.

ที่นี้อีกระดับหนึ่งสูงไปกว่านั้นกว่า โอ้, ที่จริงมันไม่  
มีตัว, โดยแท้จริงไม่มีสิ่งที่เรียกว่าตัว, หรือเป็นตัว,  
มีแต่สิ่งที่เป็นไปตามกฎของ อิทิปัจจยตา เท่านั้นแหละ,  
เป็นไปตามกฎของ อิทิปัจจยตา, เป็นการปรุ่่งแต่ง, เป็น  
ตัวการปรุ่่งแต่ง, เป็นกระแสแห่งการปรุ่่งแต่ง, ที่เราเรียกว่า  
สังขาร—สังขาร—สังขาร นั้นแหละ. สังขารทั้งหลายทั้งปวง  
ไม่มีตัว. เป็นไปตามกฎแห่ง อิทิปัจจยตา. พวกนี้ใช้  
ปัญญามองเห็นว่า อ้าว, มันไม่มีตัวนี่. มันก็หมดความเห็น  
แก่ตัว. ถ้ายังไม่ขึ้นมาถึงขั้นนี้ ยังอยู่ในขั้นศีลธรรม, เขา



พุทธศาสนา มีหลักคือ มีแต่สิ่งที่เป็นไปตามเหตุตาม  
ปัจจัย. ถ้าเป็นสิ่งที่ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย, มันก็เป็นไปตาม  
สิ่งนั้น ซึ่งมันก็ไม่ใช่ตัว; มันเป็นสิ่งที่นอกเหนือกฎนั้น.  
ถ้ามีตัวถ้าเป็นตัว มันก็มาตามใจเราได้ตามที่เราจะต้องการ  
อย่างไร.

นี่ให้เห็นว่า ธรรมประเภทสังฆารกัตถิ, มันไม่มา  
ตามใจเราก็ไม่ใช่ตัว, ธรรมประเภท วิสังฆาร หรือ อสัง-  
ขตะ กัตถิ มันไม่มาตามใจเรา; ฉะนั้นจึงไม่มีตัว ที่จะ  
เจรจาตกลง ต่อรอง ต้องการอะไรกันได้. ยกให้ว่าเป็น  
ธรรมเท่านั้นแหละ, เป็นสักว่าธรรมตามธรรมชาติเท่านั้น.  
จะเป็น ธรรมฝ่ายสังฆตะ กัตถิ ฝ่ายอสังฆตะ กัตถิ เป็นสักว่า  
ธรรมตามธรรมชาติเท่านั้น แล้วมันก็ไม่เป็นตัว. อย่าเอา  
อะไร ๆ เข้ามาเป็นตัว.

นี่กำลังพูดเรื่องไม่มีตัว ความหมายเดียว คำเดียว  
ข้อเดียว, ให้ท่านทั้งหลายนำไปนึกกตริกรตรอง ศึกษากัน  
เสียใหม่ ว่ามันไม่มีตัวอย่างนี้, มันไม่มีตัวอย่างนี้. แล้ว  
เอาไปตรวจทดสอบกับธรรมที่เคยฟังมาแต่กาลก่อนก่อนโน้น  
เรื่องไม่มีตัว. เข้าใจถึงขนาดนี้แล้วหรือยัง? ถ้าเข้าใจถึง

ขนาดนี้ ก็นับว่าง่ายมากทีเดียว ปลอดภัยมากทีเดียว ที่จะ  
เข้าใจต่อไปว่าหลักพุทธศาสนาโดยแท้จริง คือ ไม่มีตัว,  
ไม่มีอะไรที่เป็นตัว : เป็นตัวกุกักตี, เป็นของของกุกักตี, เป็น  
เป็นตัวยุกักตี, ของยุกักตี. ไม่มีตัวของเราหรือของใคร, นี้  
หลักอันนี้.

มันก็แปลกที่ว่า **สิ่งที่ไม่ใช่ตัวนั้นมันกลับพูดได้,**  
**กินได้, เดินได้, นอนได้, คิดได้, ตายได้ เกิดได้, มัน**  
**ไม่มีตัว** เอกกับมันซิ. มันไม่มีตัว แต่มันทำอย่างนั้นได้.  
ไม่มีตัวก็มานั่งฟังพูดอยู่ที่นี้ไต่เป็นแถว. มันไม่มีตัว แต่มัน  
ทำอย่างนี้ได้ ก็มัน เป็นสิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติ ของ  
สิ่งที่มีจิต, มีจิต-ธาตุ ก็ธาตุที่เป็นความรู้รู้สึกนึกได้  
แล้วบังคับร่างกายได้, เป็นไปตามสิ่งที่แวดล้อม. สิ่งที่มา  
แวดล้อมบังคับให้จิตคิดอย่างนั้น, กับบังคับร่างกายทำอย่าง  
นั้นอย่างนี้, มันจึงทำนั้นทำนี้ได้, กระทั่งที่ว่าสืบพันธุ์ก็ได้  
กระทำทุกอย่างก็ได้ กระทั่งมาพึ่งเทศน์ที่นี้ จะหาความรู้ยิ่งๆ  
ขึ้นไปก็ทำได้ทั้งๆ ที่ว่า ไม่มีตัวหรือไม่ใช่ตัว, มันเป็นสิ่งที่  
ไม่ควรจะเรียกว่าตัว.

ไม่ใช่ว่ามันจะไม่มีอะไรเสียเลย, มันมี คิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ วิญญาณ, มีครบทุกอย่างทุกประการ; แต่ทุกอย่างนั้น มันไม่ควรจะเรียกว่าตัว ไม่ควรจะต้องว่าตัว, ท่านจึง *ตรัสว่า* เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัว. มันรู้สึกนึกคิดได้ คิดผิดก็เป็นทุกข์, คิดไม่ผิดก็ไม่เป็นทุกข์. ถ้าคิดผิดเป็นทุกข์ มันก็คิดเสียใหม่ให้ถูกมันก็จะหายเป็นทุกข์; โดยข้อเท็จจริงมันมีเพียงเท่านั้น ทั้งที่มันมิใช่ตัว แต่มันก็คิดได้ มันกระทำได้. ส่วนที่เป็นจิตก็คิดนึกได้, ส่วนกายส่วนวาจา มันก็กระทำได้ ตามความรู้สึกนึกคิดของจิต. รวมแล้วก็สมมติเรียกกันว่าคน แต่มิใช่ตัวตน, นั่นเป็นความจริง. คนนี้มิใช่ตัวตน; แต่ความรู้สึกของคนนี้มันรู้สึกว่ามีตัว, ตามความรู้สึกของคนนี้มันรู้สึกว่ามีตัว ซึ่งมันไม่ใช่ความจริง ว่าต้องมีตัว.

ปัญหามันก็อยู่ที่ว่า เพราะมีตัวจึงเกิดปัญหา ว่าเราเป็นอย่างนั้นเราเป็นอย่างนี้, เราได้เราเสีย, เราแพ้เราชนะ, เราขาดทุน. นั่นเพราะความรู้สึกว่ามีตัว. ถ้ามันรู้สึกลงไปจริงๆ ว่าไม่มีตัวอย่างนี้แล้ว ความรู้สึกทั้งหลายเหล่านั้นก็ไม่มี : มันจะไม่เกิดว่าเรามีอยู่, เราตายไป, เรา



ได้เราเสีย, เราแพ้เราชนะ, เรากำไรเราขาดทุน, เราได้เปรียบ  
 เราเสียเปรียบ, มันจะไม่มี; เพราะความรู้สึกว่ามีตัว มันจึงมี  
 ความรู้สึกเหล่านี้เกิดขึ้นจนเต็มไปหมด. เราได้เราเสีย, เรา  
 อยากจะดี เราก็ทำความดี, เราก็แสวงหาความดี เอาความดี  
 เป็นของเรา; นั่นยังไม่ใช่หลุดพ้นนะ, มันยังไม่ใช่หลุดพ้น.

แม้จะมีความดีเป็นของเรา<sup>๕</sup> ถ้ายังไม่หลุดพ้นมัน  
 ก็ยังไม่ดีดอก. ถ้ามันหลุดพ้นจากความทุกข์จึงจะควรเรียกร  
 ว่าดี. แต่เดี๋ยว<sup>๕</sup> มาบัญญัติกันเสียต่ำ ต่ำว่าทางที่ดี, ทำบุญ  
 ทำกุศลดี อะไรก็ดีดีกันอยู่เพียงเท่านั้น<sup>๕</sup> แล้วก็ไม่ใช่หลุดพ้น.  
 ฉะนั้นความดีกลายเป็นเครื่องผูกมัดไปเสีย, ความดีกลายเป็น  
 คอกขังบุคคลเหล่านี้ไว้ ให้อยู่ในคอกของความดี; แล้ว  
 เขาก็ชอบความดี, อยู่กับความดี, สนใจอยู่กับความดี, จิตใจ  
 ผูกพันอยู่กับความดี. นี่โดยทั่วไปจะเป็นอย่าง<sup>๕</sup>, จนกว่า  
 จะรู้สึก<sup>๕</sup> หนีผูกพัน<sup>๕</sup> หนีทำอันตราย, จึงอยากจะหลุดพ้นไปเสีย  
 จากสิ่งเหล่านี้.

พุทธศาสนาวิธทำลายความเห็นแก่ตัว  
ตรงที่ไม่มีตัว.

ตรง<sup>๕</sup>นี่ยากจะ<sup>๕</sup>เห็นเฉพาะก่อนว่า พุทธศาสนานี้  
ไม่มีตัว, ไม่สอนเรื่องมีตัว, เราจะรู้เรื่องไม่มีตัวไว้ ใน  
ฐานะเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธศาสนา. ศาสนาอื่น  
เขาสอนว่ามีตัวก็ตามใจ. ถ้าเขาสอนว่ามีตัว, เขาก็ต้องมีวิธี  
อย่างอื่น ที่จะทำลายความเห็นแก่ตัว; เขาก็ต้องมีวิธีอย่างอื่น  
ซึ่งไม่เหมือนเรา, เขาก็ทำไปตามแบบของเขา เพื่อจะไม่เห็น  
แก่ตัว. เที่ยวน<sup>๕</sup>เรามีวิธีของเรา คือความรู้ การศึกษาของ  
เรา รู้ตามที่เป็นจริงว่า มันไม่มีตัว, มันก็ไม่เห็นแก่ตัวขึ้น  
มาเอง เพราะมันไม่มีตัว. นี่ยุติกันเสียทีหนึ่งก่อนว่า พุทธ-  
ศาสนาสอนวิธีทำลายความเห็นแก่ตัว โดยสอนให้รู้ว่า  
มันไม่มีตัว, มันไม่มีตัว. นั่นแหละจำไว้ให้ดี.

ทันที<sup>๕</sup>ก็จะมาถึงหัวข้อ ที่ตั้งไว้เป็นหัวข้อข้างต้นว่า  
“หลุดพ้นไปเสียจากความหลุดพ้น” นี้จะฟังยาก, บอก  
แล้วว่าฟังยาก หลุดพ้นไปเสียจากความหลุดพ้น. ตามความ  
รู้สึกของเรา ถ้าเราเห็นความทุกข์ เราก็อยากจะหลุดพ้นจาก  
ความทุกข์, ถ้าเรามองเห็นความเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏ-

สงสาร, เราก็อยากหลุดพ้น ออกไปเสียจากความเวียนว่าย  
 ตายเกิดในวัฏฏสงสาร. เราอยากจะทำหลุดพ้น นี้แน่นอน  
 ทุกคนฟังออก รู้สึกได้ ความหมายเป็นอย่างไร. เราอยาก  
 จะหลุดพ้น แล้วเราก็พยายามทำตามคำสอนของพระ  
 พุทธเจ้า ที่ว่าจะหลุดพ้นอย่างไร ก็ทำ—ทำ—ทำ.

ที่นี้ มัน หลุดพ้นออกไปไม่ได้ เพราะว่าเรามัน  
 มีตัวที่อยากจะทำหลุดพ้น : เราชักเรา, เราอยากจะทำหลุดพ้น,  
 เราก็หมายมั่นอยู่ที่ความหลุดพ้น, เราหมายมั่นอยู่ที่ความ  
 หลุดพ้นของเรา. ฟังดูให้ดี, เราหมายมั่นอยู่ที่ความหลุด  
 พ้น ชนิดที่จะเอาเป็นของเราได้. ความหลุดพ้นอย่างนี้  
 มันไม่ใช่ความหลุดพ้น, มันจึงหลุดพ้นไปติดอยู่ที่ความ  
 หมายมั่นว่าหลุดพ้น. หลุดพ้นจากที่นี้ แต่ไปติดอยู่ใน  
 ความหมายของคำว่า หลุดพ้น, ไปติดอยู่ในคุณค่าความวิเศษ  
 วิไลของความหลุดพ้น; เช่นจะเรียกขานนิพพาน เป็นความ  
 หลุดพ้น, วิมুক্তิ—เป็นความหลุดพ้น, ก็ไปหมายมั่นอยู่ที่คำ  
 หรือราคาของวิมুক্তิหรือนิพพาน โดยตัวเราจะเป็นผู้ได้.  
 อย่างนี้ไม่ใช่ความหลุดพ้น, มันหลุดพ้นไปติดอยู่ที่ความ  
 หลุดพ้น. ฟังดูหรือไม่ดู, มันหลุดพ้นออกไปติดอยู่ที่



ความหมายของคำว่า หลุดพ้น. มันรักเหลือเกิน คำว่าความหลุดพ้น, ความหมายคุณค่าของความหลุดพ้น มันชอบใจเหลือเกิน แล้วมันก็ไปติดอยู่ที่นั่น, แล้วมันจะหลุดพ้นได้อย่างไร? พอเราบอกว่า “หลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้น” นะ, เขาก็ว่าบ้า. นี่เป็นเหตุให้พวกเราไม่รู้เรื่อง.

หลุดพ้นออกไปเสียจากความหลุดพ้น; “ความหลุดพ้น” คำนี้หมายความว่า สิ่งที่เราประสงค์ด้วยความยึดมั่นถือมั่น เป็นความหลุดพ้นของตัวกู, ตัวกูจะหลุดพ้น เป็นสิ่งที่มีค่าที่สุดสำหรับตัวกู, หลุดพ้นไปติดอยู่ที่ความหลุดพ้นของตัวกู. พังให้ตีๆ หลุดพ้นออกไปติดอยู่ที่ความหลุดพ้นของตัวกู. ความหลุดพ้นของตัวกูมีไม่ได้ดอก; ถ้ามีตัวกูแล้วมันหลุดพ้นไม่ได้ ถ้ามีตัวกูอยู่ที่ไหนมันก็ติดอยู่ที่นั่น. แต่ตัวกูมันก็คิดว่า ได้ความหลุดพ้นของตัวกู, ตัวกูหลุดพ้นแล้ว. นี่ยังมีอุปาทาน, มีคัมภีร์มีอุปาทานเป็นตัวกู. เอาความหลุดพ้นเป็นของกู, หรือเอาพระนิพพานเป็นของกูก็ตามใจเถอะ; มันก็เป็นไปไม่ได้ดอกถ้ายังมีตัวกูอยู่; มันนิพพานไม่ได้, หลุดพ้นไม่ได้. ต่อเมื่อว่างจากความหมายแห่งตัวกู, มันหลุดพ้นเองโดย

อัตโนมติ. ทั้งนี้ จะต้องทำลายตัวกู ผู้จะหลุดพ้น  
นั้นเสีย, แล้วมันก็เป็นความหลุดพ้นโดยแท้จริง. หลุด  
พ้นที่เป็นความหลุดพ้นโดยแท้จริง; มิฉะนั้นมันก็จะหลุดพ้น  
แล้วไปติดอยู่ที่ความหลุดพ้นแห่งตัวกู.

นี้จะเห็นได้ทันทีว่า : พุทธศาสนาไปไกลเท่าไร,  
พุทธศาสนาสูงสุดเท่าไร; ไปไกลจนถึงกับว่าทำลายความ  
รู้สึกตัวกู—ของกูเสีย, ไม่มีตัวกู, ของกู. ในจิตไม่มีความ  
คิดด้วยอวิชชาว่าอะไร ๆ เป็นตัวกู—ของกู, ไม่มีความรู้สึกยึด  
ถืออะไรว่าเป็นตัวกู, ไม่มีตัวกูคำเดียนั้นแหละมันหมดปัญหา  
ไม่มีตัวกูแล้วอะไรมันจะคิดเล่า? แล้วอะไรมันจะหลุดเล่า?  
มันไม่มีอะไรจะคิด, ไม่มีอะไรจะหลุด, มันไม่รู้จะติดอยู่ใน  
อะไร นั่นแหละคือหลุดพ้นโดยแท้จริง, หลุดพ้นชนิดที่  
ไม่ไปติดอยู่ในความหลุดพ้น. ภาวะความหลุดพ้นนั้น มัน  
รู้สึกคิดนึกยึดถือเอาเอง ด้วยความไม่เข้าใจ.

ต้องศึกษาปฏิจจสมุปบาทจะเห็นไม่มีตัว,

มาศึกษาให้เห็นจากความไม่มีตัวกู เหมือนที่เคย  
พูดกันมาไม่รู้กี่ครั้งแล้วว่า ถ้าเห็นปฏิจจสมุปบาทโดยเฉพาะนี้

จะเห็นว่าไม่มีตัวกู. สิ่งที่เราเรียกว่า ตัวกู—ตัวกูอยู่ที่ในใจ  
นั้นเป็นเพียงความคิด, แล้วคิดไปด้วยอำนาจของ  
อวิชชา—ตัณหา—อุปาทาน, ไม่ใช่ของจริง.

ถ้าเห็นอย่างนี้แล้ว, มันจะมีแต่จิตล้วน ๆ. จิตบริสุทธิ์.  
จิตล้วน ๆ, จิตไม่มีความหมายมันว่า ตัวกู—ของกู,  
มันก็ไม่เป็นตัวผู้คิด, แล้วก็ไม่มีตัวผู้จะหลุดหรือต้องการ  
ที่จะหลุด. นั่นแหละคือความหลุดพ้นที่แท้จริง, ความ  
หลุดพ้นของจิต ที่ไม่มีความรู้สึกตัวกูหรือของกู จนไม่มี  
ตัวผู้คิดหรือตัวผู้ต้องการจะหลุด.

บางเวลาจิตมันก็เป็นอย่างนี้. มันไม่ได้คิดเป็น  
ตัวกู—ของกูจะคิดหรือจะหลุด มันก็สบายดี. แต่เรามันโง่  
เอง, เรามันโง่เอง เมื่อจิตเป็นอย่างนี้ ไม่สนใจกับมันเลย,  
ไม่รู้จักมันเลย, ไม่รู้จักเมื่อจิตมันเป็นอย่างนี้. เมื่อจิตมัน  
ว่างจากตัวกูของกูอย่างนี้อยู่บางครั้งวานั้น เราไม่สนใจ  
กับมันเลย, เราจึงรู้สึกคล้าย ๆ กับว่า มันไม่มีความหลุดพ้น  
เอาเสียเลย. ที่จริงมันก็หลุดพ้นอย่างดีอย่างถูกอยู่แล้ว,  
เป็นความหลุดพ้นจริงอยู่แล้ว. มันจะเป็นชั่วขณะเพราะ  
มันยังอยู่ที่อำนาจเหตุปัจจัย; ไม่ได้ศึกษาให้เพียงพอ,



ฉะนั้น ขอให้ดูให้คิดว่า หลุดพ้นจากความหลุดพ้น ก็เป็น  
อย่างนั้น.

ความหลุดพ้น เป็นของจริง; แต่ว่าจากความหลุด  
พ้น, ความหลุดพ้นนั้นเป็นของคนโง่. ที่มันคิดว่า "มี  
ตัวกู" "มีตัวกูหลุด" "มีตัวกูออกไป" ทำนองนี้. ถ้า  
อย่ามีตัวกูเรื่องมันจบใช้ไหมเล่า? ถ้าอย่ามีตัวกู, มันก็ไม่มี  
ใครติดก็ไม่มีใครหลุด. ไม่มีหน้าที่ที่ต้องทำให้หลุดเพราะ  
มันไม่มีตัวกู.

ทีนี้เรามันสร้างตัวกูขึ้นมาด้วยความโง่ของเรา,  
มันก็มีตัวกูเข้มข้นอยู่ในจิตใจของเรา มันก็เกิดปัญหา เกิด  
หน้าที่ที่จะต้องปลดปล่อยตัวกู, แล้วก็ไปติด; เหมือนปล่อย  
ประชาธิปไตยไปติดคอมมิวนิสต์, นี่มันคืออยู่เมื่อไรเล่า, กิคุ  
เถอะ. นี่ปล่อยตัวกู แล้วก็ไปติดความหลุดพ้นของตัวกู  
อีกแบบหนึ่งเท่านั้น, ไม่ใช่อิสรภาพ. ต้องมีระบบปลด  
ปล่อยตัวกูหมด จึงจะเป็นระบบที่ดีที่สุด, แม้ระบบการเมือง.

การเมืองเกี่ยวพันที่เขานิยมกันนัก ที่เด็ก ๆ วิ่งเข้าป่า  
นั้น เป็นสังคมนิยมแบบคอมมิวนิสต์กลายๆ เพื่อประโยชน์แก่  
ชนกรรมาชีพ, เขาว่าเพื่อประโยชน์แก่ชนกรรมาชีพไม่ใช่

ประโยชน์แก่พวกคนรวยหรือนายทุนอะไรเลย; แล้วมันจะ  
 ทำให้โลกนี้ให้สงบได้อย่างไร. เพราะว่าคนในโลกมันมีหลาย  
 ชนิด เพราะฉะนั้นมันจึงปลดปล่อยไม่ได้, ปลดปล่อยสัตว์  
 ไม่ได้ เพราะมันปลดปล่อยเพื่อประโยชน์แก่คนพวกเดียว.

ถ้าเป็นพระธรรม, พระเจ้า, พระธรรมอันแท้จริง  
 จะปลดปล่อยหมด คือหลักธรรมาธิปไตย. ถ้าเป็นสังคมนิยม  
 คือเห็นแก่ทุกคน ก็ต้องประกอบไปด้วยธรรมะ. ให้  
 เป็นประโยชน์แก่พวกกรรมกรคนยากจนด้วย, ให้เป็น  
 ประโยชน์แก่พวกนายทุนคนร่ำรวยพร้อมกันไปด้วย, ให้เป็น  
 ประโยชน์แก่พวกศักดินาได้ด้วย, ให้เป็นประโยชน์แก่พระเจ้า  
 พระสงฆ์ได้ด้วย, ให้เป็นประโยชน์แก่คนธรรมดาทั่วไป  
 ก็ได้ด้วย, ให้เป็นประโยชน์แก่คนขอทานข้างถนนก็ได้ด้วย,  
 แล้วให้เป็นประโยชน์แก่สัตว์เดรัจฉานก็ได้ด้วย; แล้วยังให้  
 เป็นประโยชน์แก่ต้นไม้ ต้นไม้ พืชทุกชนิดทั้งหลายก็ได้ด้วย;  
 นี้คือธรรมะอันแท้จริง ที่จะช่วยได้ เพราะมันไม่มีความเห็น  
 แยกตัวโดยสิ้นเชิง, ไม่มีพวกนั้นไม่มีพวกนี้.

ถือเป็นเรื่องที่ยังเวียนว่ายอยู่ในความทุกข์  
 ด้วยกันทั้งนั้น ก็ปลดเปลื้องเสียด้วยกันไม่ดีกว่าหรือ?

ต้นไม้ต้นไม้ก็เวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์, สัตว์เดรัจฉานก็เวียน  
 วายอยู่ในกองทุกข์ คนขอทานก็เวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์,  
 คนไม่ขอทานก็เวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์, บรรพชิตทั้งหลาย  
 ก็เวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์, ศักดินาทั้งหลายก็เวียนว่ายอยู่ใน  
 กองทุกข์, นายทุนทั้งหลายก็เวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์, ชน  
 กรรมมาชีพทั้งหลายก็เวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์; เพราะ ล้วน  
 แต่มีความคิดว่าตัว ตามแบบปุถุชนด้วยกันทั้งนั้น.

ธรรมะสูงสุดไม่มีตัว มันแก้ปัญหาได้ แต่เขาไม่รู้  
 จักแล้วเขาก็ไม่เอามาใช้; ถ้าเราไปบอกเขา, เขาว่าบ้า,  
 เขาไม่ฟังคำพูดของเราดอก ที่ว่าจะเอาธรรมะอันสูงสุดมาใช้  
 แก้ปัญหาเหล่านี้ คือ ความไม่เห็นแก่ตัวมันจะแก้ปัญหาก็  
 หมด. แล้วธรรมะ — ความไม่เห็นแก่ตัวก็สอนอยู่ต่าง ๆ  
 กัน ตามลัทธิศาสนานี้ ๆ; เมื่อคนไม่เข้าใจก็ทะเลาะ  
 กันเสีย ในระหว่างศาสนาเสียอีก, โลกก็เลยไม่ดับทุกข์ ไม่พ้น  
 จากทุกข์.

นี่พุทธศาสนาเรา, เราเป็นพุทธบริษัท, เราต้อง  
 รู้จักพุทธศาสนา. ถ้าเราเป็นพุทธบริษัทไม่รู้จักพุทธศาสนา  
 ลองคิดดูว่าจะเป็นอย่างไร? พุทธศาสนาไม่ต้องมีตัว, มีแต่



ธาตุตามธรรมชาติ. สังขารทั้งหลายเป็นไปตามเหตุ  
 บัณฑิตของสังขารทั้งหลาย, อย่าต้องมีตัว. เมื่อไม่มีตัว  
 ก็ไม่เป็นทุกข์; เมื่อไม่มีตัวก็ไม่ติด; เมื่อไม่ติดก็ไม่ต้อง  
 ปลดปล่อย; มันก็ไม่ต้องหลุดพ้นโดยการกระทำ. ให้มี  
 การหลุดพ้นโดยที่รู้ตามที่เป็นจริงว่า ไม่มีใครติดดีกว่า.  
 จะได้ไม่ไปหลงรักว่า หลุดพ้นแล้วโว้ย, หลุดพ้นแล้วโว้ย,  
 หลุดพ้นแล้วโว้ย; วิเศษอย่างนั้นโว้ย, วิเศษอย่างนั้นโว้ย.  
 นั่นมันหลุดพ้น ไปติดอยู่ที่ความหลุดพ้น ฉะนั้นจึงพูดว่า  
 หลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้นเกิด จะเป็นความหลุดพ้น  
 โดยธรรมชาติอันแท้จริง.

ความหลุดพ้นนี่คือหลุดพ้นจากตัวกู-ของกู.

นี่วันนี้นักข่อยคิดว่า หลุดพ้นเสียจากความ  
 หลุดพ้น. ลองเอาไปคิดไปนึก ไปพูดไปปรึกษากันดูว่า  
 หลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้น. อย่าไปติดอยู่ที่ความหลุด  
 พ้นแห่งตัวกู เป็นธรรมะปริยายข้อเดียวว่า หลุดพ้นเสียจาก  
 ความหลุดพ้นแห่งตัวกู : คือ อ้อมมีตัวกูเท่านั้นแหละ ก็  
 หลุดหมดเลย; เพราะมันไม่มีอะไรติด, เพราะมันไม่ได้

คิด อย่างมีตัวกู, แล้วก็ไม่มีการคิด, แล้วมันเป็นการหลุดอยู่  
โดยอัตโนมัติ. เดียวนี้เราไม่สนใจกัน ถึงขนาดนี้ ว่า  
หลุดพ้นแล้ว ไปติดอยู่ที่ความหลุดพ้น. ขอให้หลุดพ้น  
จากความหลุดพ้นอีกครั้งหนึ่ง.

“หลุดพ้น” เป็นคำที่พระพุทธเจ้าท่านสอนไว้  
อย่างดี, ในพระบาลีในพระไตรปิฎกท่านสอนไว้อย่างดี อย่าง  
ครบถ้วน, อย่างมากมาย, อย่างครบถ้วน, แต่ไม่ค่อยได้  
เอามาพูดกัน. พูดอย่างนี้ บางคนจะหาว่า อาตมานัยกตัว  
เอง, อวดดีกว่าคนอื่น ๆ. ที่จริงก็ไม่ได้คิดว่าเป็นอย่างนั้น, แต่  
เห็นอยู่ว่าไม่เอามาพูดกัน, ไม่เอามาพูดกัน ท่านสอนไว้แล้ว  
ไม่เอามาพูดกัน.

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความหลุดพ้นที่สำคัญที่สุด  
พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า ถ้าสัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ ได้อาศัยเรา  
เป็นกัลยาณมิตรแล้ว; สัตว์ที่มีความเกิดเป็นธรรมดา ก็จะ  
พ้นจากความเกิด, สัตว์ที่มีความแก่เป็นธรรมดา ก็จะพ้นจาก  
ความแก่, สัตว์ที่มีความตายเป็นธรรมดา ก็จะพ้นจากความ  
ตาย, สัตว์ที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ก็จะพ้นจากความเจ็บไข้,

ท่านว่าพ้นหมดจากความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย, ถ้าได้อาศัยพระองค์เป็นกัลยาณมิตร.

เราชอบพูดกันครึ่งเดียว มันยังมีความโง่ ยังพูดครึ่งเดียว, แล้วก็สำหรับที่จะยึดติดด้วย. เราพูดครึ่งเดียวว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้. เรามีความเจ็บเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไปได้, เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้, สอนตัวเองอยู่แต่อย่างนี้ มันก็ครึ่งเดียว.

ทำไม ไม่ไปฟัง, ไม่ไปรับเอามานึกคิดว่า พระพุทธเจ้า ท่านตรัสว่า ถ้าได้อาศัยพระองค์เป็นกัลยาณมิตรแล้ว พวกที่มีความเกิดเป็นธรรมคาจะพ้นจากความเกิดได้, แต่เรายังมายืนยันว่า เรามีความเกิดเป็นธรรมดาไม่พ้นจากความเกิดได้, พระองค์ตรัสว่า อาศัยเราเป็นกัลยาณมิตรแล้ว พวกที่มีความแก่เป็นธรรมคาก็จะพ้นจากความแก่ได้, เราก็อ้างสมักระจะแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นจากความแก่ได้, ความเจ็บ ความตายก็เหมือนกัน. นี้จะไปโทษใคร, เพราะเราเรียกว่าไม่ได้ฟังก็ได้ ไม่ได้ยินก็ได้. ข้อนี้ไม่ค่อยเอามาพูดกัน, นี้ก็ฟังกันให้ตลอดไปว่า อาศัยพระองค์เป็น



กัลยาณมิตรแล้ว จะพ้นจากความเกิด, แก่, เจ็บ, ตาย ได้อย่างไร.

ในบาลีมากแห่ง พระพุทธองค์ตรัสว่า มี สัมมัตตะ ๑๐, ในบางแห่งว่ามีอภิวุฑฺฒิกกมรรค ๘. ใช้ได้ทั้ง ๒ หมวด แต่มีสัมมัตตะ ๑๐ คุณจะมีน้ำหนักมากกว่า คือเติมเข้าไปอีก ๒ ข้อ สัมมาญาณ สัมมาวิมุตติ, กอรรคม้องค์ ๘ นั้นแหละ เติมเข้าไปอีก ๒ ข้อ ว่า สัมมาญาณะ—มีความถูกต้อง, สัมมาวิมุตติ—มีความหลุดพ้นถูกต้อง.

ความสำคัญอยู่ที่ สัมมาทิฏฐิ และ สัมมาญาณ คือ รู้ตามที่เป็นจริงว่า ไม่มีตัวตน. สัมมาทิฏฐิ ถ้าเป็นไปจนถึงที่สุด มันก็บอกให้รู้ว่า ไม่มีตัวตน, สัมมาญาณ ก็เหมือนกัน; ถ้าเป็นไปจนถึงที่สุด ก็คือรู้ว่า ไม่มีตัวตน ก็คือ พระพุทธเจ้าท่านทรงสอนเรื่องไม่มีตัวตน. ถ้าใครคบหาพระองค์เป็นกัลยาณมิตร รู้เรื่องไม่มีตัวตน แล้ว คนนั้นก็พ้นจากความเกิด, ความแก่, ความเจ็บ, ความตาย; เรื่องมันก็มีเท่านั้นแหละ.

อาศัยพระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตร มีอริยมรรค มีองค์ ๘ กิติ, มีสัมมัตตะ ๑๐ กิติ; ล้วนแต่มีปัญญา

รู้ว่า ไม่มีตัวตน, ไม่ใช่ตัวตน, มันก็พ้นจากความเกิด, แก่, เจ็บ, ตาย ของตัวตน เพราะว่ามันไม่มีตัวตน แล้วจะมีอะไรเป็นเกิด, เป็นแก่, เป็นเจ็บ, เป็นตาย เล่า.

ฉะนั้น คนที่กำลังกลัว เกิด, แก่, เจ็บ, ตาย นั้นก็กลัวเสียบ้างว่า เรามันโง่ไปเอง ไม่เชื่อพระพุทธเจ้าเสียเลย, ไม่ยอมเชื่อพระพุทธเจ้าเสียเลย. ท่านว่ามันไม่ได้มีตัวมีตน ไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา, เป็นแต่ธาตุตามธรรมชาติ เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอยู่เนื่องนิจไม่มองอย่างนี้, ไปมองให้มีตัวตน. มันก็คิดโง่ๆ ไปเองว่า กูโวย, กูแก่แล้วโวย, กูเจ็บแล้วโวย กูจะตายแล้วโวย. มันคิดไปด้วยอวิชา; มันไม่ใช่กู, มันสังขาร เป็นไปตามธรรมชาติอย่างนั้น. จิตมันโง่ไปเองว่า กู, แล้วกูเป็นอย่างนั้น, กูเป็นอย่างนั้น; ฉะนั้นสัตว์เหล่านั้นจึงต้องจมอยู่ในความเกิด, ความแก่, ความเจ็บ, ความตาย.

ถ้าเมื่อใดมารู้ชัดตามที่เป็นจริงว่า มันไม่ได้มีตัวตน ที่เป็นตัวตนอะไร, มีแต่ธาตุตามธรรมชาติ ปปรุงแต่งกันเข้าเป็นขันธ์ เป็นธาตุ เป็นอายตนะ จนรู้สึกนึกได้ แล้วคิดว่าเป็นตัวกู มันก็มีตัวกู กูๆ กูอยู่ทีนั้น,

ของกุ ๆ อยู่ที่นั่น. อะไรเกิดขึ้นแก่สังขารเหล่านี้ ก็เป็น  
ของกุไปหมด; ก็เรียกว่า *ยอมรับเอาความเกิด, แก่, เจ็บ,  
ตาย มาเป็นของกุ* ทั้งที่มันเป็นของสังขาร ของธาตุ  
ตามธรรมชาติ ก็ไปแย่งเอามาเป็นของกุ, ก็ได้มีความทุกข์.  
นี้จะเรียกได้ว่าอย่างไร.

### ๒๔๔ ผู้หยดตัวกู - ของกูจะหลุดพ้นไม่ได้.

ที่นี้ พอถึงคราวจะหลุดพ้น ก็ยังแบกตัวกูไว้  
เรื่อย, มันไม่ยอมปล่อยตัวกู, มันก็ไปยึดถือความหลุดพ้น  
เป็นของกู, มันก็หลุดพ้นไม่ได้ เพราะมันเอาความเกิด,  
ความแก่, ความเจ็บ, ความตายเป็นของกูไว้เต็มที่แล้ว, จะ  
เอาความหลุดพ้นเป็นของกูอีก, มันก็มีของกูอยู่ที่นั่นแหละ.  
มันก็ติดอยู่ในคอกในกรงขังของตัวกู, ไม่หลุดพ้นออกไป  
จากความหมายแห่งตัวกู; ดังนั้นจึงไม่ใช่หลุดพ้นที่  
แท้จริง. มันหลุดพ้นไปติดอยู่ในความยึดมั่นในความหลุด  
พ้น, มันไปหลงไหลในความหลุดพ้นแห่งตัวกู, ซึ่งมันไม่มี.  
ตัวกูไม่มีแล้ว ความหลุดพ้นของตัวกูจะมีอย่างไรได้; แต่  
มันก็ไปหลงไหลในความหลุดพ้นแห่งตัวกู. ฉะนั้น ความ



หลุดพ้นของคนชนิดนี้ ก็ไปติดอยู่ที่ตัวกู หรือความหลุด  
พ้นแห่งตัวกู.

วันนั้นมาพูดกันเสียใหม่ว่า จงหลุดพ้นจากความ  
หลุดพ้นแห่งตัวกู; แต่พูดสั้น ๆ หน่อยว่า หลุดพ้นจาก  
ความหลุดพ้น, มันฟังเป็นปริศนาดีกว่า. หลุดพ้นเสีย  
จากความหลุดพ้น, ไปคิดเอาเอง จงหลุดพ้นเสียจากความ  
หลุดพ้น. อย่าไปติดอยู่ที่ความหลุดพ้น, มันจะได้ว่าง  
เป็นสุขุมเยือกเย็น เป็นตถาตา. ว่างเป็นเช่นนั้นเอง ไม่มีติด  
ไม่มีหลุด ไม่มีอะไรกันอีกต่อไป, เพราะว่ามันไม่มีตัวกู.

เรื่องมีตัวกูมันทำให้ติดบ้าง หลุดบ้าง อะไรบ้าง  
เป็นเรื่องของอวิชชาทั้งนั้น. ถ้ามีปัญญา มีวิชา ไม่  
มีตัวกูแล้ว ปัญหาลึ้นสุดหมดลงไปทันทีเลย. ปัญหา  
เรื่องความทุกข์ก็ดี กิเลสก็ดี อะไรก็ดี จะหมดควบบาลลงไป  
ทันที ไม่มีอะไรเหลือ; เพราะดับเสียซึ่งตัวกู นั่นคือ  
หัวใจของพระพุทธศาสนา ซึ่งทำให้พระพุทธศาสนา  
ผิดแปลกแตกต่างจากศาสนาอื่น ในการที่จะสอนวิธี  
ทำลายเสียซึ่งความเห็นแก่ตัวนี้.

ฉะนั้น เราจะต้องจำไว้ละ เพราะว่าเราอาจจะมีโอกาสตอບโต้กับคนในศาสนาอื่น ที่เขาจะมาถามเราด้วยเจตนาอย่างไ้ก็ตาม; เราต้องพูดให้ถูก อย่าพูดให้ผิด, อย่าเสียทีที่เป็นพุทธบริษัทเลย. พุทธบริษัทมีวิธีกำจัดความเห็นแก่ตัว ด้วยความรู้อันประเสริฐสุดว่า มันไม่มีสิ่งทีควรเรียกว่าตัวกู ก็เลยไม่เห็นแก่ตัว, เพราะไม่มีตัวจะเห็นก็เลยหมกบ่ญา. ส่วนพวกอื่นศาสนาอื่น เขามีวิธีอย่างอื่นก็แล้วแต่เขา. เราอย่าไปติเตียนเขาเลย. เขาก็มีเจตนาดีเหมือนกัน ที่จะทำลายความเห็นแก่ตัว, แล้วอยู่กันเป็นผาสก. ฉะนั้นศาสนาที่เชื่อพระเจ้ามีพระเจ้า เขาก็มีวิธไปตามแบบนั้น. เราไม่มีพระเจ้าชนิดนั้น เรามีพระเจ้าอิทัปปัจจยตา เป็นเรื่องของปัญญา. เราก็มีวิธีของเราตามแบบนี้ ก็เลยไม่ต้องทะเลาะกัน.

แต่เพื่อจำง่าย ไม่ให้ลืมก็เลยพูดเป็นหัวข้อสั้น ๆ ในวันนี้ว่า หลุดพ้นจากความหลุดพ้น. คนที่ไม่เข้าใจก็หาว่า คนบ้าพูด ก็ได้เหมือนกัน, จะหาว่าคนบ้าพูด. แต่ขอให้ไปกิดสั๊กหน่อย ว่าให้มันหลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้นอย่างโง่เขลาของตัวเอง ของตัวกู. ถ้ามีตัวกูมันยึดมัน

หมายมั่นในความหลุดพ้นเป็นของตัวกู, ขอให้หลุดพ้น  
 เสียจากความหลุดพ้นอันนั้น, เรียกสั้น ๆ ว่า หลุดพ้นจาก  
 ความหลุดพ้น. หลุดพ้นออกมาเสียจากความหลุดพ้น  
 ซึ่งมีความหมาย เป็นเรื่องของตัวกู.

เราจะพูดกันอีกทีเรื่อง กิ๋รยเรื่อง กิ๋ลยเรื่อง กิ๋ลยเรื่อง กิ๋  
 ไค้ณะ ในพุทธศาสนา, แล้วมัน จะไปรวมอยู่ที่ตัวกู  
 หรือไม่มีตัวกู หรือดับตัวกู ทุกเรื่องไป. ถ้าจะดับ  
 ทุกข์ก็ต้องดับตัวกู. ถ้าเอาตัวกูไว้ มันก็ยังคงเป็นทุกข์.  
 นี่ดับทุกข์สิ้นเชิง ก็ดับตัวกูสิ้นเชิง, มันเป็นความหลุด  
 พ้นที่ถูกต้อง. ไม่ไปหลงติดอยู่ในความยึดมั่นถือมั่น  
 ในความหมายของคำว่า ความหลุดพ้น; เช่นเดียวกับ  
 คนที่หมายมั่นพระนิพพาน โดยความเป็นพระนิพพานด้วย  
 อุกาทาน นี่มันไม่เป็นนิพพานขึ้นมาได้, เป็นนิพพานหลอก ๆ  
 ของคนที่ ไม่รู้พระนิพพานโดยแท้จริง จะหมายมั่นเอาว่า  
 พระนิพพาน.

แม้แต่วัน<sup>นี้</sup> ที่นี้เวลานี้<sup>นี้</sup> ก็อาจจะหมายมั่นพระนิพพาน  
 โดยความเป็นพระนิพพานของกู ก็ได้ด้วยกันทั้งนั้นแหละ.  
 แต่มันเป็นนิพพานไปไม่ได้เห็นไหมเล่า? มันหมายมั่นกัน



เท่าไรแล้ว มันก็เป็นไปไม่ได้ เพราะมันเป็นความหมายมัน  
 กว้างวิชา.      ทับทรวง, ดับความต้องการแห่งตัวกูเสีย  
 ก็เป็นนิพพานเอง, เป็นได้เอง, เป็นโดยอัตโนมัติเอง.  
 อย่าไปหมายมันสิ่งใด;      แม้แต่ความหลุดพ้น, มันก็  
 จะดับความทุกข์ได้, ดับความยึดถือได้ เพราะไม่มีตัวกู  
 ซึ่งเป็นผู้ยึดถือ.

พูดไปพูดมาก็รวมอยู่ที่ว่า มันมีตัวกู หรือไม่มีตัวกู.  
 ถ้ามีตัวกู มันก็เป็นความรู้ที่ผิด, เป็นความโง่เขลาด้วย  
 วิชา;      ไม่ใช่สัมมาทิฐิ ไม่ใช่สัมมาญาณะ, ไม่ใช่สัมมา-  
 วิมุक्ति, จึงหลุดไม่ได้.      ถ้าเห็นชัดโดยความไม่เป็นตัวกูใน  
 สิ่งใดแล้ว มันก็หลุดเอง หลุดโดยอัตโนมัติ, เพราะมันไม่  
 ได้ยึด, มันไม่ได้ยึด มันหลุดเพราะไม่ได้ยึด.      พวกนั้นมัน  
 ยึด, ยึดๆ อย่างโง่เขลา, ยึดอย่างยิ่ง แล้วมันก็ปล่อยไม่ถูก.  
 มันจะเอาอะไรเป็นตัวกูเสียเรื่อย ๆ,      แม้แต่ความปล่อยมันก็  
 จะเอาเป็นตัวกู มันจะได้ผลเป็นของกู มันก็เลยปล่อยไม่ได้;  
 เพราะมันมีตัวกูสำหรับผู้ยึดอยู่เรื่อย, มันก็ยังมีการยึดอยู่เรื่อย  
 ไป.      พวกนั้นจึงยึดในความหลุดพ้น ยึดในพระนิพพาน ยึด  
 ในสิ่งสูงสุด ตามที่จะนึกได้, มันก็หลุดพ้นไม่ได้เพราะเหตุนี้.

นี้การบรรยายในวันนี้ เป็นปกิณกรรมเฉพาะข้อ, ไม่พูดติดต่อกัน ไม่เป็นเรื่องราวอย่างชุดก่อน ๆ. วันนี้ก็จบในเรื่องนี้ ด้วยหัวข้ออันนี้ว่า หลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้นเถิด, เรื่องมันก็จบ.

ขอยุติการบรรยาย ในวันนี้ไว้ด้วยความสมควรแก่เวลา เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ได้สวดบทพระธรรมสำหรับจะเป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจ ในการที่จะปฏิบัติธรรมด้วยความเข้มแข็งกล้าหาญสืบต่อไป.

## สิ่งที่รู้จักยากที่สุด

สิ่งที่รู้จัก ยากที่สุด กว่าสิ่งใด  
ไม่มีสิ่ง ไหนไหน ได้ยากเท่า  
สิ่งนั้นคือ ตัวเอง หรือตัวเรา  
ที่คนเขลา หลงว่ากู— รู้จักดี

ที่พระดี ฌเรดี และเด็กดี  
ไม่มีชื่อ มีสร้าง อย่างหมุนจี  
เพราะความรู้ เรื่องตัวกู มันไม่มี  
หรือมีอย่าง ไม่มี ที่ถูกตรง

อันตัวกู ของกู ที่รู้สึก  
เป็นตัวลอง เหลือลึก ให้คนหลง  
ส่วนตัวธรรม เป็นตัวจริง ที่ยังยง  
หมดความหลง รู้ตัวธรรม ล้ำเลิศตน.

พุทธทาส อินทปัญโญ



## อริยชน

อริยะ แปลว่าละ จากข้าศึก  
ไม่จมลึก อยู่ในโลก โศกสลาย  
จนไม่มี ข้าศึกใหญ่ ทางใจกาย  
เพราะจางคลาย คือวิโยค เป็นโลกเย็น.

เป็นบุญชน กันทำไม ให้นานเล่า  
จะตายเปล่า ไปทั้งชาติ ฉลาดเห็น  
มันมีทาง ชนะทุกข์ ทุกประเด็น  
อย่ามัวเป็น บู้โสม เรื่องโคมลอย.

ทฎฐิวา ตัวกู และของกู  
มุงมล้าง มันอยู่ อย่าท้อถอย  
กิเลสหลาย เริ่มมลาย ไม่รัดร้อย  
นี่คือรอย อริยา ธิเบทาเทอญฯ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

## รายชื่อหนังสือ ชุดลอยปทุม

อันดับ	เรื่อง	พิมพ์ครั้งที่	อันดับ	เรื่อง	พิมพ์ครั้งที่
๑.	คู่มือมนุษย์	๘	๓๔.	พุทธศาสตร์กับไสยศาสตร์	๑
๒.	ศิลปะแห่งการดู		๓๕.	อานาปานสติภาวนา(มีภาษาจีน)	๒
๓.	คเวียตภวคตสมมปิฎกญา	๑	๓๖.	อิทัปปัจจยดาในรฐานะ	
	ศิลปะแห่งการมีพระพุทธรเจ้า			สิ่งสูงสุดแห่งพระพุทธรศาสนา	๑
	อยู่กับเนอกับตัว	๑	๓๗.	นรกกับสวรรค์	๑
๔.	ธรรมะสำหรับคนเกลียดวัด	๑	๓๘.	ดับทุกข์สิ้นเชิง	๑
๕.	ธรรม ๒๔ เทลียม (มีภาษาจีน)	๔	๓๙.	มรดกธรรมคำกลอน	๑
๖.	พูดกับแแน	๑	๔๐.	ทศทัตทก	๑
๗.	ศีลธรรมกลับมา ตอนที่ ๑	๒	๔๑.	ฟ้าสาบทางธรรมโฆชน์	๒
๘.	เห็นธรรมชาติ		๔๒.	ฟ้าสาบทางฝ่ายบรรพชิต	๑
	คือเห็นความเป็นเช่นนั้นเอง	๑	๔๓.	มทรสพของพระอรหันต์	๑
๙.	ธรรมโอสธสำหรับโลก	๑	๔๔.	ปรมัตถธรรมกลับมา ตอนที่ ๑	๑
๑๐.	ความมีสุขภาพอนามัยทางจิต	๒	๔๕.	เช่นนั้นเอง	๑
๑๑.	ปรมัตถธรรมคำกลอน	๑	๔๖.	ความสะอาด ความสว่าง ความสงบ	๑
๑๒.	นิพพานต้นและเด็ยวัน	๒	๔๗.	อะไรๆ ในชีวิตสักแต่ว่า	
๑๓.	ธรรมพรบี่ใหม่	๓		เป็นเรื้องของจิตสังเด็ย	๑
๑๔.	ตดตาช่วยได้	๑	๔๘.	ปรมัตถธรรมกลับมา ตอนที่ ๒	๑
๑๕.	ศีลธรรมกลับมา ตอนที่ ๒	๑	๔๙.	ศิลปะสำหรับการมีชีวิตอยู่ในโลก	๑
๑๖.	ศีลธรรมกลับมา ตอนที่ ๓	๑	๕๐.	พบชีวิตจริง	๑
๑๗.	คำของครู	๒	๕๑.	สมถวิปัสสนาสำหรับยุคปรมาณู	๑
๑๘.	พระผู้มีพระภาคเจ้า		๕๒.	ธรรมะที่ควรเติมลงในชีวิต	๑
	ทรงเป็นกัลยาณมิตร	๑	๕๓.	ฟ้าสาบทางการเมือง	
๑๙.	ถอยหลังเข้าคลองกันเถิด	๑	๕๔.	ธรรมสังจะของสมถวิปัสสนา	
๒๐.	การเก็บความโกรธใส่ยังนาง	๒		แห่งยุคปรมาณู	๑
๒๑.	การปรุงเป็นทุกข้ออย่างยัง		๕๕.	ฟ้าสาบทางปรมัตถ์, อภิธรรม,	
	การดับเป็นสุขอย่างยิ่ง	๑		อุปาสิกา และบรรพชิต	๑
๒๒.	อาหารหล่อเลี้ยงใจ	๒	๕๖.	ผัสสะ สิ่งที่ต้องรู้จักและควบคุม	๑
๒๓.	ปฎิญาภิรยิววัดดู		๕๗.	ความสุขแท้เมื่อสิ้นสุดแห่ง	
๒๔.	พ่อแม่สมบูรณแบบ	๒		ความสุข	๑
๒๕.	อานาปานสติและดับไม่เหลือ	๒	๕๘.	แนวสังเขปทั่วไปของการ	
๒๖.	ธรรมคติและธรรมคิตา	๑		พัฒนา	๑
๒๗.	ความมั่นคงภายใน	๑	๕๙.	ธรรมชี่วกับความเป็นขรवास	๑
๒๘.	โลกพระศรีอารยอยู่แค่ปลายมูก	๒	๖๐.	การศึกษาและการรับปริญญา	
๒๙.	การทำงานเพื่องาน	๑		ในพระพรทศาสนา	๑
๓๐.	สันโดษไม่เป็นอุปสรรค		๖๑.	การบำเพ็ญปรมที่ทุกแนวทาง	๑
	แก่การพัฒนา	๑	๖๒.	ทำงานให้สนุกได้อย่างไร	๑
๓๑.	ปฏิจจสมุปบาทคืออะไร?	๑	๖๓.	การทำวิปัสสนาและใจความ	
๓๒.	เค้าเงื่อนของธรรมะ			สำคัญของวิปัสสนา	๑
	และ อิทัปปัจจยดา	๑			
๓๓.	การรอยด้วยปัจจุบัน				
	ไม่มีอดีต ไม่มีอนาคต	๑			

## กัลยาณชน

กัลยาณชน นั้นจะได้ ในส่วนผิด  
มายึดติด มากมาย ฝ่ายกุศล  
หมายมั่นเห็น ว่าเป็น ตนของตน  
เท่ากับ ปุถุชน “ยึดตัวกู”

แม้ความยึด จะเท่ากัน แต่มันแปลก  
มันเกิดแยก ทางกัน ดูน้อย  
ข้างหนึ่งยึด ความทราชม กามเซ็ดชู  
ข้างหนึ่งยึด ความทรู กุศลงาม

ปุถุชน เคยหนาที่บ ด้วยฝ่าตา  
ครั้นนานมา เริ่มเห็น รัตนะสาม  
คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ตาม-  
ความเป็นจริง ใจเกิดงาม นามกัลยาฯ

หลวงพ่ออินทร์...